

DOI:
УДК 343.3

Микола Проценко,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри галузевого права
історико-юридичного факультету
Херсонського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0834-5655>

Аліна Гавловська,

кандидат юридичних наук, заступник
завідувача кафедри галузевого права
історико-юридичного факультету
Херсонського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7973-7560>

Людмила Сімонцева,

старший викладач кафедри галузевого права
історико-юридичного факультету
Херсонського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2722-4402>

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИННИХ ПРОЯВІВ САБОТАЖУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

На підставі порівняльно-правового аналізу об'єктивної сторони злочинних виявів саботажу зроблено висновки про те, що термін «саботаж» уперше з'являється в літературі на початку XIX ст., починає активно застосовуватись наприкінці Першої світової війни. Саботаж як засіб, що застосовується у протистоянні між державами вперше застосовується під час Першої світової війни. Згодом саботаж застосовується під час Другої світової та «Холодної» війни. До елементів об'єктивної сторони злочину «Саботаж» (автори вважають, що таку статтю варто включити до Особливої частини КК України) належать будь-які дії, спрямовані на спричинення шкоди, дезорганізацію діяльності підприємств, установ, організацій, які працюють у сфері військово-промислового комплексу України.

Ключові слова: саботаж, національна безпека, обороноздатність, військові об'єкти, військове майно, Кримінальний кодекс України.

Проценко Н., Гавловская А., Симонцева Л.

Объективная сторона преступных проявлений саботажа: сравнительно-правовой анализ

На основании сравнительно-правового анализа объективной стороны преступных проявлений саботажа сделаны выводы о том, что термин «саботаж» впервые появляется в литературе в начале XIX в., начинает активно применяться в конце Первой мировой войны. Саботаж как средство, применяемое в противостоянии между государствами, впервые применяется во время Первой мировой войны. Впоследствии саботаж применяется во время Второй мировой и «холодной» войны. К элементам объективной стороны преступления «Саботаж» (авторы считают, что такую статью следует включить в Особенную часть УК Украины) относятся любые действия, направленные на причинение вреда, дезорганизацию деятельности предприятий, учреждений, организаций, работающих в сфере военно-промышленного комплекса Украины.

Ключевые слова: саботаж, национальная безопасность, обороноспособность, военные объекты, военное имущество, Уголовный кодекс Украины.

Protsenko M., Gavlovska A., Simontseva L.

The objective side of criminal manifestations of sabotage: comparative and legal analysis

The necessary condition to save the sovereignty of Ukraine is to resist of external and internal threats which our country has. The 20-century marked as new methods of resist between countries. These methods are: sabotage as a method of decrease of effective work some companies, institutions and organizations. They have straight and mediation relationship to sphere of defense and national security. Ukraine got its independence not so long. So, our experience

in countering threats, we have talked about, is not so deep. Based on comparative legal analysis the objective side of criminal manifestations, we can make some conclusions that the word "sabotage" firstly appeared in the literature at the beginning of the XIX century. This word was used at the end of the First World War. Sabotage as a method which resists between countries firstly used during the First World War. Then this word was used during the Second World War and "Cold" War. To elements of objective side of criminal «Sabotage» (the authors think that such article needs to include a special part of the criminal code of Ukraine). belong to all actions aimed at causing harm, disorganization of enterprises, institutions and organizations which work in sphere of military-industrial complex of Ukraine.

Keywords: sabotage, national security, defense capability, military facilities, military property, Criminal Code of Ukraine.

Постановка проблеми. Необхідною умовою збереження суверенітету України є можливість ефективно протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, з якими стикається наша держава. XX ст. ознаменоване застосуванням нових методів протистояння між державами. До них належать, зокрема, застосування саботажу як засобу зниження ефективності роботи підприємств, установ та організацій, які мають прямо або опосередковано стосуються сфери оборони та забезпечення національної безпеки. Оскільки Україна отримала незалежність порівняно недавно досвід протистояння зазначеним загрозам у нашої держави порівняно невеликий.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз злочинів проти основ національної безпеки України є предметом дослідження таких вчених-юристів, як М. І. Мельник, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Однак, незважаючи на значний внесок вказаних науковців у розвиток вітчизняної юридичної науки, низка питань все ще є дискусійними і потребують подальшого дослідження, зокрема питання щодо злочинних виявів саботажу.

Мета статті. Метою дослідження є порівняльно-правове вивчення об'єктивної сторони злочинних виявів саботажу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередньому дослідженні науковці висловили думку щодо необхідності включення до Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) статті, яка встановлює кримінальну відповідальність за саботаж – за зразком 18-го титулу Зводу законів США, також відомого як Федеральний кримінальний кодекс (далі – Федеральний кримінальний кодекс). Потребу в доповненні КК України цією статтею науковці обґрунтують необхідністю захисту військових об'єктів від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Удається за необхідне проведення історіографічного аналізу виявів саботажу.

Одним з перших джерел, в якому з'являється визначення, схоже на «саботаж», є «Словник низької мови», виданий у 1808 р. Зазначений словник містить такі терміни:

1. Шуміти взуттям, робити щось грубо і не поспішаючи).
2. Диверсант – прізвисько, яке дається поганому працівнику, який обертається поспішно і безладно) [2].

Етимологічний онлайн-словник надає такі відомості щодо виникнення зазначеного терміна. Англійське слово «саботаж» означає «хитання, диверсія», і спочатку його використовували для позначення трудових суперечок, в яких робітники, які носять дерев'яне взуття під назвою сабо, переривали виробництво різними способами. Тривалий час була поширена думка щодо походження теперішнього значення цього терміна – історія про те, що бідні робітники у Франції закидають дерев'яні сабо в машини, щоб порушити виробництво. Ця назва означає «шахрайську роботу», яку здійснювали деякі французькі робітники як заміну страйку. Іншими словами, працівники прагнули залишатися на роботі, але виконувати свою роботу погано, щоб дратувати клієнтів свого працедавця і заподіяти збитків працедавцю. Ви немов би «повертали керівництву те, що отримували від нього». Іншими словами, саботаж полягав в уповільненні процесу виробництва як відповідь робітників на занижку, на їхню думку, заробітну плату. Автори словника зазначають про те, що значення терміна «саботаж» безпомилкове навіть для людей, які не знають сленгу та французької мови [3].

З огляду на зазначене вище не дивно, що за даними сервісу Google Books Ngram Viewer, слово «саботаж» французькою мовою вперше з'являється у літературі на початку XIX ст., але до 20-х років XX ст. майже не зустрічається. Пік використання доводиться на початок 40-х років та 70-ті роки XX ст. (рис. 1).

Рис. 1. Поширення терміна «саботаж» французькою мовою

Як уже зазначалося у попередньому дослідженні, Російські та радянські джерела надають доволі стисле визначення. Велика радянська енциклопедія визначає саботаж як навмисний зрив будь-якого заходу, ухилення від роботи або умисне несумлінне її виконання [4]. Тлумачний словник Ушакова визначає саботаж як навмисне-несумлінне виконання обов'язків, ухилення від роботи або злісний зрив роботи за дотримання видимості її виконання [5].

Вітчизняні автори розуміють це поняття ширше. У «Словнику української мови» за ред. І. К. Білодіда саботаж визначено як 1) навмисний зрив роботи, який виявляється у прямій відмові від неї або у недбалому, несумлінному її виконанні; 2) прихована протидія здійсненню чого-небудь [6].

В юридичному довіднику за редакцією Ю. С. Шемшученка термін «саботаж» визначається так: 1) у широкому розумінні – прихована протидія будь-яким заходам, намагання перешкодити, уповільнити або унеможливити їхнє здійснення; 2) одна з форм соціального протесту. Його суть полягає у свідомому невиконанні владних розпоряджень або протидії їм. Характерна риса саботажу – відсутність зовнішніх відкритих ознак протистояння, вияву протесту, замаскованість справжніх намірів, удаваність належного виконання обов'язків. За Кримінальним кодексом УРСР 1927 р. (далі – КК УРСР 1927 р.) саботаж розглядався як контрреволюційний злочин. Ст. 54-14 КК УРСР 1927 р. передбачала кримінальну відповідальність за те, що будь-хто свідомо не виконує певних обов'язків або навмисно недбало їх виконує зі спеціальною метою послабити владу уряду і діяльність державного апарату. Суб'єктами саботажу могли бути як посадові особи, так і інші працівники. Міра покарання – позбавлення волі або смертна кара з конфіскацією майна. Надалі кримінальне законодавство як УРСР, так і незалежної України відмовилося від використання терміна «саботаж». Подібні за своєю суттю дії кваліфікувалися як шкідництво, диверсія тощо [7].

За даними сервісу Google Books Ngram Viewer, слово «саботаж» російською мовою вперше з'являється у літературі в середині XIX ст., але до 20-х років XX ст. майже не зустрічається. Пік сягає кінця 30-х – початку 40-х років XX ст. (рис. 2).

Рис. 2. Поширення терміна «саботаж» російською мовою

На думку авторів, пік поширення терміна «саботаж» саме наприкінці 30-х років XX ст. пояснюється піком сталінського терору проти партійного та військового керівництва.

Труднощі в промисловому будівництві СРСР, які виникали через погане керівництво та недостатню кваліфікацію, зазвичай списувались на «саботаж», доказом якого ставали сфабриковані справи, які будувались на «свідченнях», які ОДПУ в обвинувачених.

За даними сервісу Google Books Ngram Viewer, слово «саботаж» англійською мовою вперше з'являється у літературі на початку XX ст. Пік використання доводиться на середину 40-х років XX ст., тобто на часи Другої світової війни, а також на 70-80-ті роки XX ст., тобто на часи Холодної війни (мал. 3).

У ХХ ст. саботаж активно використовується як один із способів ведення військового протистояння, поступово поширюється під час Першої та Другої світових війн, а також Холодної війни.

Особлива небезпека саме такого способу протистояння полягає у тому, що саботаж, виконаний добре, важко виявити і простежити його походження. Під час Другої світової війни Федеральне бюро розслідувань США (ФБР) виявило 19649 випадків диверсій і дійшло висновку, що ворог не спричинив жодної з них.

Згідно з нещодавно розсекреченим посібником Управління стратегічних служб (попередника ЦРУ) 1944 р., саботаж у бойових діях варіюється від високотехнічних переворотів, які потребують детального планування та спеціально навчених оперативних працівників, до незлічених простих дій, які можуть виконувати звичайні громадяни-диверсанти. Простий саботаж проводиться таким чином, що передбачає мінімальну небезпеку викриття винної особи. Застосовуються два основні методи саботажу: фізичне знищення та «людська стихія». Фізичне знищення, пошкодження військових та військово-промислових об'єктів, до яких диверсант має доступ згідно зі своїми функціональними обов'язками. «Людська стихія» ґрунтується на універсальних можливостях прийняття помилкових рішень, які можуть втілюватись у ставленні до праці та унаслідуватись іншими людьми (навіть без усвідомлення ними дій щодо саботажу та злочинного умислу). На думку авторів зазначеного керівництва, відомо багато прикладів фізичного саботажу у воєнний час, однак одне з найбільш ефективних є застосування диверсій проти організацій. У посібнику окреслені численні методики під назвою «Загальне втручання в організації та виробництво». Зокрема, автори посібника рекомендують таке:

1. Виконуючи функціональні завдання, завжди спочатку виконувати неважливі завдання, призначати важливі завдання неефективним працівникам із поганим обладнанням.
2. Наполягати на ідеальній роботі щодо відносно неважливих завдань; відправити назад на переробку продукцію, яка має хоча б найменші недоліки.
3. Знизити моральний стан, а водночас і виробництво, виявляти схильність до слабких, неефективних працівників; давати їм незаслужені заохочення.
4. Дискримінувати ефективних працівників; несправедливо скаржитись на їхню роботу.
5. Проводити наради саме у той час, коли потрібно виконати найбільш критичну роботу.
6. Помножувати процедури, ускладнювати документальне оформлення, видавати найбільшу кількість інструкцій, навіть із неважливих та незначних питань.
7. Поширювати тривожні чутки, які звучать як внутрішня інформація.

Оприлюднені Архівним центром при коледжі Черчилля рукописи, що належали співробітнику архівного відділу Першого головного управління КДБ СРСР Василю Мітрохіну дають можливість частково проаналізувати методи саботажу, які застосовувались КДБ СРСР проти «західних» країн, а саме:

1. Поширення неправдивої інформації про вбивство Джона Фіцджеральда Кеннеді.
2. Дискредитація ЦРУ на підставі показань її колишнього співробітника Філіпа Ейджі.
3. Поширення чуток про гомосексуальність директора ФБР Едгара Гувера.
4. Спроби дискредитації Мартіна Лютера Кінга-молодшого шляхом розміщення публікацій про нього як про особу, яка таємно одержувала урядові субсидії.
5. Підігрівання расової ненависті в США шляхом відправки фальшивих листів від імені Ку-клукс-клану і розміщення бомб у поштових скриньках у «негритянських кварталах США» (операція «Пандора»); подальше поширення версії про вбивство Мартіна Лютера Кінга як про таке, що спланував уряд США.
6. Поширення чуток про створення ВІЛ / СНІД американськими вченими в лабораторії Армії США в Форт-Детрік.

У зарубіжних джерелах саботаж розглядається також як найважливіший інструмент успішного державного перевороту, який вимагає контролю над комунікаціями до, під час та після здійснення державного перевороту. У цьому випадку засоби масової інформації повністю переходять під контроль лідерів перевороту. На нашу думку, відповідальність за такі дії передбачена ст. 109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади».

Розділ 105 «Саботаж» 18-го титулу Зводу законів США, також відомому як Федеральний кримінальний кодекс (далі – Федеральний кримінальний кодекс), визначає саботаж як навмисне пошкодження, знищення, забруднення або зараження, або спроба цього щодо оборонних (військових) споруд, матеріалів або пристосувань з наміром заподіяти шкоду або перешкоди обороні США (в мирний час), заподіяти шкоду або перешкодити США або будь-якої асоційованої нації у військових приготуваннях, у веденні війни або оборонних дій (у воєнний час або в період дії надзвичайного стану) [1].

Рис. 3

Висновки. Порівняльно-правовий аналіз об'єктивної сторони злочинних виявів саботажу дає змогу зробити висновки про те, що термін «саботаж» вперше з'являється в літературі на початку XIX ст., його активно застосовують наприкінці Першої світової війни. Саботаж як засіб, що використовується у протистоянні між державами, вперше застосовується під час Першої світової війни. Згодом саботаж застосовується під час Другої світової та «Холодної» війни. До елементів об'єктивної сторони злочину «Саботаж» (автори вважають, що таку статтю слід включити до Особливої частини КК України) належать будь-які дії, спрямовані на спричинення шкоди, дезорганізацію діяльності підприємств, установ, організацій, які працюють у сфері військово-промислового комплексу України.

Список використаних джерел

1. *Title 18. Crimes and Criminal Procedure. Text contains those laws in effect on May 16, 2020. Office of the Law Revision Counsel (OLRC). The United States Code.* URL : <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title18/part1/chapter105&edition=prelim> (дата звернення: 14.05.2020).
2. Charles-Louis d' Hautel. *Dictionnaire du bas-langage ou des manières de parler usitées parmi le peuple.* Libraire: Leopold Collin, 1808. 398 p. URL : https://books.google.com.ua/books?id=cCtEfx83Y2UC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 22.05.2020).
3. *Online Etymology Dictionary.* URL : <https://www.etymonline.com/search?q=sabotage> (дата звернення: 22.05.2020).
4. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / главн. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1969-1978. URL : <http://bse.sci-lib.com/article128153.html> (дата звернення: 22.05.2020).
5. Толковый словарь русского языка : в 4 т. Москва : Сов. энцикл.: ОГИЗ, 1935-1940.
6. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
7. Юридичний словник-довідник [Текст] / НАН України, Ін-т держави і права ; ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Femina, 1996. 696 с.

References

1. *Title 18. Crimes and Criminal Procedure. Text contains those laws in effect on May 16, 2020. Office of the Law Revision Counsel (OLRC). The United States Code.* Retrieved from <https://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title18/part1/chapter105&edition=prelim> [in English].
2. Charles-Louis d' Hautel (1808). *Dictionnaire du bas-langage ou des manières de parler usitées parmi le peuple.* Libraire: Leopold Collin. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=cCtEfx83Y2UC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [in English].
3. *Online Etymology Dictionary.* Retrieved from <https://www.etymonline.com/search?q=sabotage> [in English].
4. Prohorov, A.M. (Ed.). (1969-1978) *Bolshaya sovetskaya encyklopediya [The Great Soviet Encyclopedia]. (Vols. 1-30).* Moskva: Sovetskaya Encyklopediya [in Russian].
5. *Tolkoij slovar russkogo yazika [Explanatory dictionary of the Russian language].* (1935-1940), 1-4. Moskva: Sov. Encykl.: OGYZ [in Russian].

6. Bylodid, I.K. (1970-1980). (Ed.). *Slovník ukrajinskoyi movy [Dictionary Of The Ukrainian Language]*, 1-11. Kuiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
7. Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.). *Yurydychnyj slovník-dovidnyk [Legal dictionary-reference book]*. Kuiv: Femina [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.05.2020.